

Uluslararası Ticarete Korumacılık ve Türkiye’de Uygulanan Koruma Önlemleri

Özet

Küresel ekonomide serbest ticaret ilkesi genel olarak kabul edilmesine karşın dış ticarete korumacılık çeşitli şekillerde hala etkisini sürdürmektedir. Özellikle kriz dönemlerinde ithalatı azaltıcı, ihracatı artırıcı dış ticarete korumacılık niteliği taşıyan politikalara sıklıkla başvurulmaktadır. Bu şekilde ülkeler bir taraftan yerli üretimi dış rekabete karşı korurken, diğer yandan da yerli üreticilerin ölçek ekonomilerinden yararlanabilmelerine imkan tanımaya çalışmaktadırlar. Dış ticarete korumacılığın en etkin yolları olan tarife ve kotalar günümüzde etkisini önemli ölçüde yitirmiş, görünmez engeller olarak adlandırılan sağlık, güvenlik, çevrenin korunmasına ilişkin standartlar ve idari düzenlemeler yoluyla yapılan korumacılık artmıştır. Türkiye’de de dünyadaki gelişmelere paralel olarak tarife ve kotalar etkisini kaybetmiş olmakla birlikte, ithalde alınan dolaylı vergilerin dış ticaret üzerindeki etkisi devam etmektedir. Ayrıca gümrük vergileri ile aynı etkiye sahip ek mali yükümlülükler, anti dumping vergisi ve telafi edici vergi uygulamaları yoluyla yerli üreticiler korunmaya çalışılmaktadır. Gözetim ve lisans uygulaması, sağlık, güvenlik, doğal çevrenin korunması, tüketicinin korunması gibi nedenlere dayalı standart uygulamaları ve çeşitli idari düzenlemeler yoluyla da ülkemizde korumacılık yapıldığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Ticaret, Korumacılık, Tarifeler, Tarife Dışı Engeller

JEL Sınıflandırması: F10, F13, F52, N10

Abstract

Although the principle of free trade in the global economy is generally accepted, protectionism is still applied by various ways. Especially in times of crisis, the policies that have a protectionist effect on foreign trade are frequently applied by the governments in order to increase exports and to reduce imports. In this way, while countries protect domestic production to foreign competition on the one hand, on the other hand they are trying to increase the opportunity of domestic producers to benefit from economies of scale. Tariffs and quotas, the most effective ways of protectionism in foreign trade, have lost their influence significantly nowadays. Instead, protectionism-via invisible barriers including the health and safety standards, administrative regulations relating to environmental protection- has increased. In Turkey as the other countries, tariffs and quotas have lost their influence, but indirect taxes on imports still have an impact on foreign trade. Also, there is an effort to protect domestic producers through the application of anti-dumping and countervailing duties and the additional financial obligations having the same effect as customs duties. It is also seen in Turkey that protectionism is applied by various administrative regulations based on supervision, licensing and standards on health, safety, protection of the natural environment and consumers.

Keywords: : International Trade, Protectionism, Tariffs, Non-tariff barriers

JEL Classification Codes: : F11, F14, F52, N10

GİRİŞ

Ülkelerin neden dış ticaret yaptıkları, dış ticaretteki hadlerin ne olması gerektiği, kimin neyi ne kadar üreteceği gibi sorular dış ticaret teorisyenleri tarafından cevaplanmaya çalışılmıştır. Bu teorisyenlere göre, her ülke uzmanlaşma potansiyeli olan mal ve hizmetleri üretmeli, bu şekilde elde ettiği üretim fazlasını diğer ülkelerin uzmanlaşarak ürettiği mallarla değiştirmelidir. Bu durumda ülkeler uzmanlaşmanın ve dış ticaretin olmadığı duruma göre daha fazla mal tüketebilmekte, gelir ve refah düzeyleri artmaktadır. Dolayısıyla, uluslararası serbest ticaret, özelde her bir ülkenin genelde tüm dünyanın refahını artırıcı bir etkiye sahip olmaktadır. Dış ticaret teorileri tam istihdam, tam rekabet, ölçeğe göre sabit getiri başta olmak üzere ekonomik istikrara dayalı belli varsayımlara dayanmaktadırlar. Bu varsayımların gerçekleştirilmesi ise hükümetlerin ve dolayısıyla da maliye politikasının en önemli amaçları arasında yer almaktadır. Bu amaç doğrultusunda, ülkeler uyguladıkları maliye politikaları ile dış ticarete doğrudan veya dolaylı olarak müdahalede bulunmuşlardır. Bu çalışmada uluslararası ticarete müdahale niteliği taşıyan dış ticarete korumacılık ve Türkiye’de uygulanan koruma önlemleri üzerinde durulacaktır.

1. DIŞ TİCARETTE KORUMACILIK

Serbest dış ticaretin karşılığı olan korumacılık, yerli üreticinin dış rekabet karşısında korunması amacıyla uygulanan dış ticaret politikasıdır. Korumacılığa dayanan dış ticaret politikasının başlıca araçları gümrük tarifeleri, kotalar, sübvansiyonlar, katlı kur uygulamaları ve ithalat yasaklarıdır. Dünya ekonomisinde serbest ticaret ilkesinin genel olarak kabul edilmesine karşın korumacı uygulamalar hala devam etmektedir. Dış ticarete müdahale niteliğindeki korumacılık yoluyla ülkeler bir taraftan yerli üretimi dış rekabete karşı korurken, diğer yandan da yerli

üreticilerin ölçek ekonomilerinden yararlanabilmelerine imkan tanımış olmaktadır.

Dış ticarete korumacılığa çeşitli gerekçeler ileri sürülmüştür. Ulusal savunma, iktisadi kalkınma, dumpingin önlenmesi, istihdamın artırılması, ticaret hadlerinin iyileştirilmesi, dış pazarlık gücünün artırılması, belirli meslek grubu veya sektörün korunması bu gerekçelerden başlıcalarıdır.¹

Dış ticarete korumacılığa karşı çıkanlar ise korumacılığın gerek yurtiçi gerekse de uluslararası ekonomide adil ticaret (fair trade) ortamının bozularak haksız rekabet ortamının doğmasına yol açacağını ileri sürmüşlerdir. Korumacılığın kaynakların etkin dağılımını bozduğu, serbest ticaret yapılması halinde aynı kaynaklarla daha yüksek refah seviyesine ulaşılacağı üzerinde durmuşlardır. Dış ticarete korumacılıkta, korunacak sanayi dallarının seçimi önemlidir. Zira ekonomik nedenlerden ziyade siyasi ve sosyal nedenlere ya da özel çıkar gruplarının haklarını savunmaya yönelik koruma uygulanması halinde korumacılık yarardan ziyade toplumsal zarara yol açabilmektedir.² Çünkü bir sanayi veya sektörün korunması ötekilerin de bu yönde talepte bulunmalarına yol açacaktır. Bu talepler karşılık buldukça üretimde etkinlik kaybolurken, koruma duvarları altındaki büyük işletmeler, küçük işletmelerin endüstriden çıkmasını veya kendi bünyelerine katarak monopolcü duruma geçmelerini sağlayacaktır. Diğer yandan, uluslararası piyasalarda diğer ülkelerin de karşı koruma önlemleri alması ile dünya ticaret hacminde bir daralmaya ve böylece ekonomik durgunluğa yol açacaktır.

2. DÜNYA TİCARETİNİN GELİŞİMİ VE KORUMACILIK

Dünya ticaretinin son 500 yıllık gelişimine yönelik olarak yapılan çeşitli çalışmalar sonucu dünya ticaretinin üretime oranına ilişkin tahminler yapılmıştır.

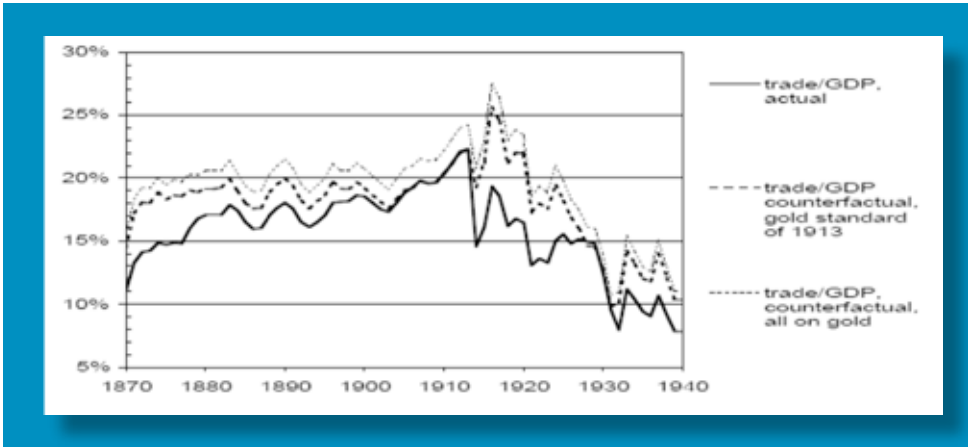
¹ Halil SEYİDOĞLU, *Uluslararası İktisat, Teori Politika ve Uygulama, Güzem Yayınları, 11. Baskı, İstanbul, 1996, s. 112-118.*

² Ludmila STERBOVA, *“Role of International Trade Rules In The Current Economic Crisis”, E-Leader Talinn, 2009, s.2*

Bu tahminlere göre, 1500-1800 yılları arasında dünya ticaretinde önemli bir artış olmamış, bu süre zarfında dünya üretiminin %1 ila %5'lik kısmı dış ticarete konu olmuş, 1800'lü yılların ikinci yarısından itibaren ise savaş ve kriz sebebiyle düşüşler olmakla birlikte dış ticarete önemli artış olmuştur.³

Korumacılığın azalması ve klasik dış ticaret teorilerinin de gelişmesine paralel olarak 19. yüzyılın ikinci ve 20. yüzyılın başlarında dünya dış ticaret oranları artış göstermiş, 1850 yılında gelirin %5,1'ini oluşturan mal ticareti, 1913 yılında %11,9'a ulaşmıştır.⁴ Birinci Dünya Savaşına kadar süren dış ticaretteki serbestleşme eğilimi ile birlikte artan dünya ticareti, savaşla birlikte korumacı uygulamaların yeniden artış göstermesi ile birlikte düşüşe geçmiş, Birinci Dünya Savaşını takip eden 1929 ekonomik buhranı ve sonrasında İkinci Dünya Savaşının yaşanmasıyla yeniden önemli ölçüde azalmıştır.⁵

Şekil-1 Dünya Ticaretinin Üretime Oranı (1870-1939)

Kaynak

Antoni ESTEVADEORDAL, Frantz BRIAN, M. Taylor ALAN, "The Rise and Fall of World Trade, 1870–1939", NBER Working Paper Series, Quarterly Journal of Economics 118 (May), 2007, pp. 359–407, s. 39.

Şekil-1'de 1870'lerden 1940'lara kadar olan süreçte dünya ticaretindeki değişim gösterilmektedir. Şekil-1'e göre I. Dünya Savaşı öncesinde üretimin yaklaşık %25'lik kısmı dünya ticaretine konu olmaktadır. Ancak savaşla birlikte ticaretin hızla düşüşe geçtiği, savaşı takip eden yıllarda artan korumacılıkla birlikte iki dünya savaşı arasında dünya ticaretinin üretime oranı %7'lere kadar düşmüştür. Dünya ticaretindeki bu daralma, korumacılığın azaltılması amacıyla 1947'de Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)'ın imzalanmasına yol açmıştır.

³ Antoni ESTEVADEORDAL, Frantz BRIAN, M. Taylor ALAN, "The Rise and Fall of World Trade, 1870–1939", NBER Working Paper Series, Quarterly Journal of Economics 118 (May), 2007, pp. 359–407, s. 37

⁴ Paul KRUGMAN, "Growing World Trade: Causes and Consequences", Brooking Papers on Economic Activity, Vol.1995(1), s.327-362

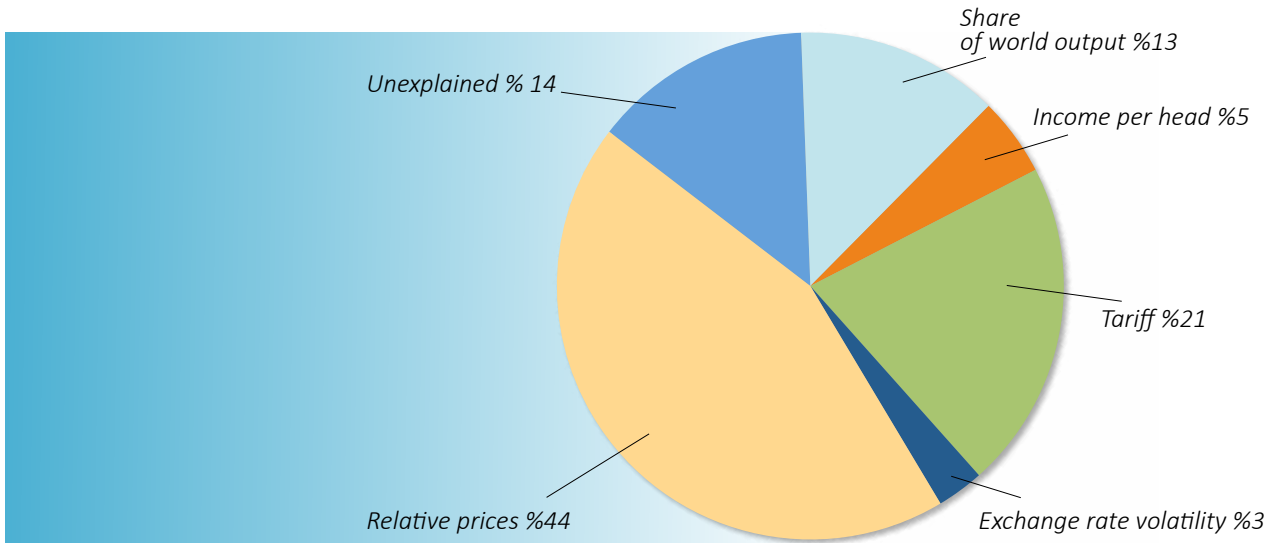
⁵ ESTEVADEORDAL vd., a.g.m., s. 39.

GATT sonrası ekonomik liberalizasyonun artması ile birlikte dünya ticaret hacminde önemli artış olmuştur. Krugman, dünya savaşlarından sonra, dış ticaretin üretimdeki artıştan daha hızlı bir şekilde arttığını belirtmektedir. ⁶ Bu artış 1970’lerde yaşanan petrol krizi, 1990’lardaki Asya Krizi, 2009’daki finansal kriz sebepleriyle zaman zaman daralmışsa da yeniden artışa geçmiştir. Örneğin, 1980-2002 yılları arasında dünya üretimi ikiye katlanmış, buna mukabil dünya ticareti üç kat artış göstermiştir. ⁷ Uluslararası ticaretin dünya üretiminden daha hızlı artmasında ticari engellerin ve taşıma maliyetleri başta olmak üzere dış ticaret maliyetlerinin azalması büyük rol oynamaktadır. ⁸

Uluslararası ticarete konu bir malın üretildiği ülkeden pazarlanacağı ülkeye gönderilmesi sırasında birçok maliyet oluşmaktadır. Bunlara örnek olarak; taşıma, iletişim, danışmanlık, pazarlama, finansman, kambiyo maliyetleri, tarifeler ve tarife dışı engellerin oluşturduğu maliyetler gösterilebilir. Teknolojik gelişme dolayısıyla bu maliyetlerin birçoğunda özellikle iletişim ve taşıma maliyetlerinde önemli düşüş yaşanmıştır. Tarifeler ve tarife dışı engeller ise GATT/WTO, ikili ve çok taraflı ticaret anlaşmaları ile birlikte önemli ölçüde azaltılmıştır. Sermaye piyasalarındaki liberalizasyon da yabancı para değişim maliyetlerini azaltmıştır. Dış ticaret maliyetleri azaldıkça, uluslararası ticaret daha karlı hale gelmiş, bu da dış ticaretin artışını hızlandırmıştır.

Şekil-2’de dış ticaret maliyetlerindeki azalışların 1980-2000 yılları arasındaki dış ticaret artışına olan etkisi yüzdesel olarak verilmektedir. Buna göre, tarifelerdeki azalışın dış ticaret artışına etkisi %21’dir. Tarifelerin azalmasının bu etkisi, fiyatların düşmesi ile birlikte ele alındığında, bu ikisi tüketimde ithalat payının artmasında büyük paya (65%) sahip olmuştur. ⁹

Şekil-2 Dünya ticaretindeki değişime etki eden unsurların oranı (1980-2000)

Kaynak: Maria SEBASTIA, "Why Has World Trade Grown Faster Than Output", Bank of England Quarterly Bulletin, Autumn 2004, s. 314

⁶ KRUGMAN, a.g.m., s. 327-328

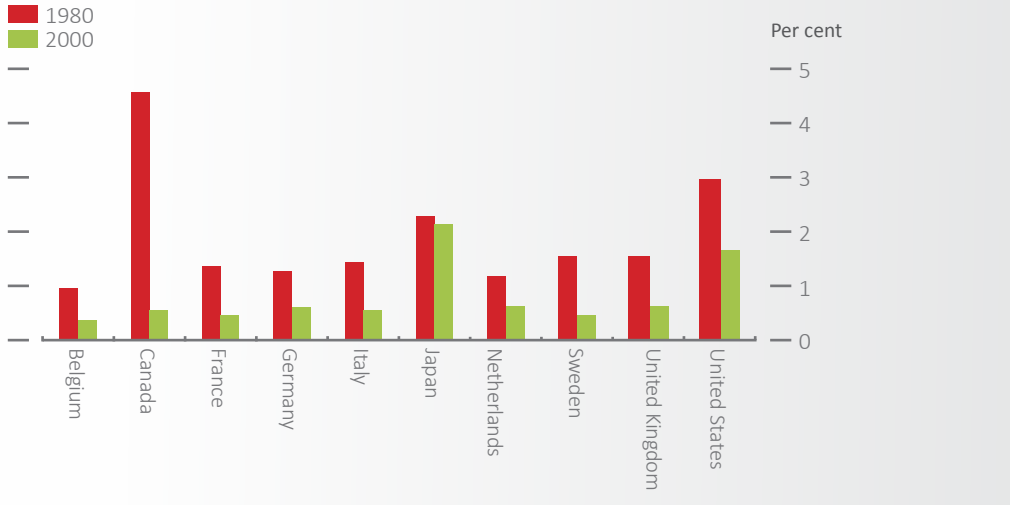
⁷ Maria SEBASTIA, "Why Has World Trade Grown Faster Than Output", Bank of England Quarterly Bulletin, Autumn 2004, s. 310.

⁸ STERBOVA, a.g.m. s.1.

⁹ SEBASTIA, a.g.m., s.316-317.

Şekil-3'te en önemli koruma önlemlerinden biri olan tarifenin 1980-2000 yılları arasında ithal maliyetleri içerisindeki payının yüzdesel değişimi gösterilmektedir. Bu yirmi yıllık dönem içerisinde Japonya dışındaki ülkelerde tarifelerin ithal maliyetleri içerisindeki payının önemli ölçüde azaldığı görülmektedir.

Şekil-3 Toplam ithal maliyetleri içinde tarife oranları

Kaynak

Maria SEBASTIA, Why Has World Trade Grown Faster Than Output, Bank of England Quarterly Bulletin, Autumn 2004, s. 315

Şekil-2 ve Şekil-3, korumacılığın azalmasının uluslararası ticaretin artmasına katkıda bulunduğunu göstermektedir. Dolayısıyla serbest ticaret, dünya refahını artırmakta, tüketicilerin daha fazla mal ve hizmet tercihinde bulunmalarına neden olmaktadır. Diğer yandan yapılan ampirik çalışmalar sonucunda, kapalı ve açık ekonomilerin büyüme performansları arasında ciddi farklılıklar bulunduğu ortaya konmuştur. Örneğin Sachs ve Warner yaptıkları bir çalışma sonucunda, açık bir ekonomideki yıllık büyümenin aynı ekonominin kapalı olması durumundan %2-2,5 daha fazla olduğunu bulmuşlardır.¹⁰ Her ne kadar serbest ticaret dünyanın ekonomik refahını artırmış olsa da, gerek gelişmiş, gerekse de gelişmekte olan ülkeler çeşitli nedenlerle korumacı uygulamalara başvurmaya devam etmektedir.

3. DIŞ TİCARETTE KORUMA ÖNLEMLERİ

Ekonomik kalkınma, dış rekabetten korunma, dış ticaret hadlerinin iyileştirilmesi, iç ekonomik istikrarın sağlanması, yeni ve gelişmekte olan sanayilerin korunması, dumping ve sübvansiyona karşı korunma, istihdamın artırılması, ödemeler bilançosu dengesizliklerinin giderilmesi, ülkeler arasındaki ücret farklılıklarının giderilmesi, üretim maliyetlerinin eşitlenmesi, devlete gelir sağlama, dış piyasaya açılırken devlet desteği ile monopollerleşerek dış piyasalarda monopol gücünden yararlanma gibi çok çeşitli sosyal, siyasal ve askeri nedenlerle dış ticarete korumacılık yapılmaktadır. Korumacılık nedenine göre dış ticarete uygulanacak koruma önlemleri değişebilmekle birlikte bu önlemler, geleneksel olarak tarifeler ve tarife dışı engeller şeklinde iki kısma ayrılmaktadır. Tarife dışı engeller zaman içerisinde çeşitlilik kazanmıştır. Bugün itibarıyla hükümetler tarafından ithalatı zorlaştırıcı veya ihracatı özendirici çok sayıda politika üretilmektedir. Bu politikalar doğrudan veya dolaylı olarak dış ticarete koruma önlemi şeklinde etki yapmaktadır. Örneğin, dış ticarete görünmez engeller olarak adlandırılan halk sağlığı, çevrenin korunması veya kamu güvenliği gibi nedenlerle çıkartılan idari ve teknik düzenlemeler ile standartlar, ilk bakışta büyük bir engel olarak görülmeyebilir. Ancak bu düzenleme ve standartların ancak belli bir pazarda üretilen ürünler tarafından sağlanabilecek şekilde belirlenmesi halinde bunlar ithalat yasaklarına benzer bir etki göstereceklerdir.

¹⁰ STERBOVA, a.g.m., s.2.

Dış ticarete koruma önlemleri içerisinde, ithalata yönelik olarak tarifeler, kotalar ve sübvansiyonlar, ihracata yönelik olarak ise ihracat sübvansiyonları ve dumping uygulamaları önemlidir.

4. TÜRKİYE'DE UYGULANAN KORUMA ÖNLEMLERİ

Türkiye'de dış ticarete koruma önlemi olarak tarife ve tarife dışı önlemlerin karışık bir şekilde uygulandığı görülmektedir. Ancak bugün itibariyle dış ticarete serbestleşme yaygınlaştığından eskiye göre tarife, kota ve sübvansiyonlar azalmış, görünmez engeller şeklinde ortaya çıkan koruma önlemleri yaygınlık kazanmıştır. Türkiye'de de buna paralel bir gelişme söz konusu olup, gerek GATT/WTO anlaşmaları gerekse de serbest ticaret anlaşmaları ve gümrük birliği nedeniyle tarifeler oldukça düşürülmüştür. Bu nedenle gümrük vergisinin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı oldukça düşüktür. Şekil-4'te dış ticaret işlemlerinden alınan vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki miktarı ve yüzdesi verilmiştir.

Şekil-4 Toplam vergi gelirleri içerisinde gümrük vergisinin payı

Milyon									
Yıllar	Vergi Gelirleri Toplamı	Dış Ticaret Vergiler Toplamı	Gümrük Vergisi	İthalde Al. Kdv	Diğer	Dış Ticaret Vergilerinin Toplam Vergi Gelirlerindeki Payı (%)	Gümrük Vergisi Payı (%)	İthalde Al. KDV Payı (%)	Diğer Vergiler Payı (%)
2000	29.571	5.057	454	4.590	13	17%	1,5%	15,5%	0,0%
2001	43.813	6.544	453	6.068	23	15%	1,0%	13,9%	0,1%
2002	60.356	10.524	659	9.826	39	17%	1,1%	16,3%	0,1%
2003	82.491	13.754	969	12.733	52	17%	1,2%	15,4%	0,1%
2004	101.039	16.932	1.351	17.443	74	17%	1,3%	17,3%	0,1%
2005	119.251	19.307	1.538	20.222	65	16%	1,3%	17,0%	0,1%
2006	131.949	21.838	2.081	25.426	56	17%	1,6%	19,3%	0,0%
2007	151.272	27.580	2.441	26.493	56	18%	1,6%	17,5%	0,0%
2008	171.098	29.001	2.770	29.972	39	17%	1,6%	17,5%	0,0%
2009	189.981	32.809	2.466	26.134	51	17%	1,3%	13,8%	0,0%
2010	196.313	28.674	3.240	36.208	80	15%	1,7%	18,4%	0,0%
2011	260.945	53.451	4.653	48.685	113	20,5%	1,8%	18,7%	0,04%
2012	286.324	55.310	5.194	50.000	115	19,3%	1,8%	17,5%	0,04%
2013	334.704	68.269	5.409	62.727	132	20,4%	1,6%	18,7%	0,04%
2014	352.437	71.080	6.541	64.388	151	20,1%	1,8%	18,2%	0,05%

Kaynak: portal.muhasabat.gov.tr

Bu tabloya göre dış ticaretten alınan vergilerin toplam vergiler içerisindeki payı %20 civarında olup, bunun %1,8'lik kısmı gümrük vergisinden %17-18'lik kısmı KDV'den, %0,1'lik kısmı ise diğer gelirlerden oluşmaktadır. Toplam vergi gelirleri içerisinde gümrük vergisinin payı, Türkiye'de koruma önlemi olarak gümrük vergisinin öneminin son derece azaldığını göstermektedir. Bununla birlikte halen yüksek gümrük vergisi ile korunan çeşitli ürünler mevcuttur. Bunlar genelde tarım ürünleridir. Çay, muz, şeker, süt tozu gibi ürünler yüksek gümrük vergisi uygulanan ürünlere örnek olarak verilebilir.

Şekil-4'deki tablo içerisinde, ithalde alınan ÖTV, ek mali yükümlülükler, anti dumping vergileri, telafi edici vergiler, fonlar bulunmamaktadır. Bu vergi ve fonların da eklenmesi durumunda ithalde alınan vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı %35-%40'lara varacaktır. Zira ithalde alınan ÖTV, ithalde alınan KDV gibi vergi gelirleri içerisinde önemli paya sahiptir. Bu konuda kesin bir bilgiye ulaşılamamasının nedeni yayınlanan istatistiklerde ÖTV'nin bir bütün olarak verilmesi, ithalde alınan kısmın ayrı olarak belirtilmemesidir.

Şekil-5 Toplam vergi gelirleri içerisinde ÖTV'nin payı

	2010	2011	2012	2013	2014 (İlk 9 ay)
Toplam Vergi Gelirleri	196.313.308	260.945.623	286.324.162	334.704.964	265.121.381
Özel Tüketim Vergisi	57.285.112	64.978.306	72.667.961	86.595.788	66.188.914
Vergi gelirleri içinde ÖTV payı	29%	24,9%	25,4%	25,9%	25,0%
Petrol ve Doğalgaz Ürünleri (I)	31.697.178	33.572.623	35.934.622	45.158.151	33.762.885
Motorlu Taşıt Araçları (II)	6.192.786	8.567.837	8.408.972	10.564.665	7.947.308
Alkollü İçkiler (III-a)	2.868.288	3.856.415	4.642.864	5.196.165	4.199.464
Tütün Mamülleri (III-b)	14.784.461	15.850.168	19.975.803	21.326.764	16.992.727
Kolalı Gazozlar (III-c)	221.356	280.991	276.449	299.479	231.582
Dayanımlı Tüketim ve Diğer Mallar (IV)	1.521.043	2.057.748	2.466.816	2.916.325	2.217.091

Kaynak: Portal.muhasabat.gov.tr

Şekil-5 toplam vergi gelirleri içerisinde ÖTV'nin payının %25-%30'lar arasında olduğunu göstermektedir. ÖTV alt bileşenlerine bakıldığında, en çok vergi gelirin (I) sayılı liste olan petrol ve doğalgaz ürünlerinden oluştuğu görülmektedir. (I) sayılı listedeki bu malların büyük kısmı ithal edilmektedir.

İthalat sırasında vergi ve fon olarak, gümrük vergisi, anti dumping vergisi, telafi edici vergi, ek mali yükümlülük, KKDF, tütün fonu, çevre katkı payı, TRT bandrol ücreti, kültür fonu, damga vergisi, ÖTV ve KDV alınmaktadır. Gümrük vergisi dışındaki vergi ve fonlar gümrük vergisine benzer bir koruma önlemi niteliği taşımaktadırlar: Örneğin petrol ürünlerine konulan yüksek ÖTV tüketimi ve ithali azaltmayı hedeflemektedir. Benzer şekilde yüksek motor silindir hacmine sahip lüks otomobillere uygulanan ÖTV oranı normal binek otomobillere göre oldukça yüksektir. Bu tür lüks araçların yerli üretimi olmadığından, bunlara uygulanan ÖTV gümrük tarifesi etkisi göstermektedir.

4.1. Türkiye’de Gümrük Tarifeleri

Anayasanın 73. maddesine göre, vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır. Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin muafık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Bakanlar Kuruluna verilebilir. Anayasanın bu hükmü uyarınca hangi eşyalardan gümrük vergisi alınacağı 474 sayılı Gümrük Giriş Tarife Cetveli Hakkında Kanun ile belirlenmiş, Kanunla Bakanlar Kuruluna burada belirlenen oranları değiştirme yetkisi verilmiştir. 474 sayılı Kanunla belirlenen gümrük vergilerden muafiyet ve istisna halleri ise 4458 sayılı Gümrük Kanunu ve buna bağılı olarak çıkarılan Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenmiştir. Türk Gümrük Tarife Cetveli’nde eşyalara uygulanan vergiler İthalat Rejim Kararına göre 6 ayrı listede düzenlenmiştir.

1 sayılı liste: Tarım ürünleri

2 sayılı liste: Sanayi ürünleri (OGT vergi oranları)

3 sayılı liste: İşlenmiş Tarım Ürünleri

4 sayılı liste: Balıkçılık ve deniz ürünleri

5 sayılı liste: Askıya alma (Suspension) Listesi

6 sayılı liste: Sivil havacılık ve havacılıkta kullanılan eşya listesi

Bu listelerden yalnızca (II) sayılı listede, Türkiye AB ile gümrük birliğine girdiğinden ortak gümrük tarifesi uygulanmaktadır. Ayrıca (III) sayılı listede yer alan işlenmiş tarım ürünlerinin AB’den ithalinde üründeki tarım payı vergilendirilmekte, sanayi payı gümrük birliği gereği vergilendirilmemektedir. Diğer

listelerde ise ortak gümrük tarifesi¹¹ uygulanmamaktadır.

4.2. Ek Mali Yükümlülükler

Dış ticaretin düzenlenmesine ilişkin olarak Anayasanın 167. maddesinin ikinci fıkrasında, “dış ticaretin ülke ekonomisinin yararına olmak üzere düzenlenmesi amacıyla ithalat, ihracat ve diğer dış ticaret işlemleri üzerine vergi ve benzeri yükümlülükler dışında ek mali yükümlülükler koymaya ve bunları kaldırmaya kanunla Bakanlar Kuruluna yetki verilebilir” denilmek suretiyle Anayasa ile Bakanlar Kuruluna ek mali yükümlülük koyma yetkisi verilebileceği belirtilmiştir. Bu hüküm doğrultusunda çıkarılan 2976 sayılı kanunla ek mali yükümlülük koyma yetkisi Bakanlar Kuruluna verilmiştir. İktisadi anlamda gümrük vergisinden bir farkı bulunmayan ek mali yükümlülükler 4458 sayılı Gümrük Kanununda da ithalat vergileri tanımı içerisinde yer almıştır.

4.3. Anti Damping Vergisi ve Telafi Edici Vergi

Damping ve sübvansiyona karşı yerli üreticiyi korumak, haksız rekabeti ortadan kaldırmak amacıyla 3577 sayılı İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi Hakkında Kanun uyarınca yapılan soruşturma sonunda, dampainge karşı anti damping vergisi, sübvansiyona karşı telafi edici vergi konulabilmektedir.

4.4. Görünmez Engeller

Görünmez engeller olarak adlandırılan sağlık, güvenlik, doğal çevrenin korunması, tüketicinin korunması gibi nedenlere dayanan çok sayıda dış ticaret koruma önlemi ülkemizde uygulanmaktadır. İthalat sırasında istenilen belge adedinin fazlalığı, ithalatta ilgili kurum ve kuruluşların çeşitliliği, dış ticaret

¹¹ “Tarife” kavramı 4458 sayılı Gümrük Kanununda oldukça geniş anlamda ele alınmıştır. Bu makalede söz konusu kavram akademik yazında kullanılan şekliyle “vergi” niteliğindeki uygulamalar olarak ele alınmıştır.

mevzuatının karmaşıklığı da bu tür engeller arasında sayılabilir. İthalat sırasında gümrük idaresince talep edilip diğer kurum ve kuruluşlardan temin edilen belge sayısı 200'ü aşmaktadır. Bu sayıdaki belgenin hazırlanması, ilgili kurumlardan onay ya da izin alınması gibi uygulamalar dış ticaret maliyetlerini artırmaktadır. Bir diğer görünmez engel, gümrük denetimleri ve işlem hızıdır. Ülkemizde AB'den gelen ürünler daha az denetime tabi tutulurken, Uzakdoğu menşeli ürünler daha sıkı denetlenmektedir. Bu da Uzakdoğu menşeli ürünlerin ithal maliyetini ve dolayısıyla da fiyatını artırmaktadır.

4.5. Diğer Koruma Önlemleri

Ülkemizde tarife, ek mali yükümlülükler, anti dumping vergisi ve telafi edici vergi ve görünmez engeller dışında kota, gözetim ve lisans uygulaması, çeşitli ihracat destekleri, ithal yasağı gibi çok çeşitli önlemler uygulanmaktadır.

5. KORUMA ÖNLEMLERİ VE ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Koruma önlemleri arasında en eski ve yaygın olanı gümrük tarifeleridir. Malın ithaline bağlı olarak alınan gümrük tarifeleri, bir yandan ithalatı azaltırken diğer yandan devlete gelir kazandırmakla birlikte, tüketicilerin daha yüksek fiyatlardan daha az tüketim yapmalarına neden olarak tüketici refahını azaltıcı etki göstermektedirler. Tüketicilerin uğradığı bu kayıp, vergi geliri ve üretici kazancı ile telafi edilemeyip, sosyal olarak kayba yol açmakta, toplumun refah seviyesinin gerilemesine yol açmaktadır.

Herhangi bir ürüne tarife uygulayan ülkenin büyük ya da küçük olması tarife uygulamasından o ülkenin elde edeceği kar ya da kaybı belirleyecektir. Eğer ülke küçük ise tarife uygulaması sonucu iç piyasada fiyatların artması ve tüketimin azalmasının

dünya fiyatlarına bir etkisi olmayacaktır. Ancak tarife uygulayan ülkenin Çin, ABD gibi büyük bir ülke olması durumunda, dünya arz ve talebindeki değişiklikler sonucu ticaret hadlerinin bu ülkeler lehine değişmesi ile tarife maliyeti yabancı ihracatçılar tarafından paylaşılacaktır. Dolayısıyla, tarife büyük ülkeler tarafından uygulandığında bu ekonomilere yarar sağlayabilecekken, diğer ekonomilere zarar verecektir. Küçük ülkelerin tarife uygulaması ise bu ülkelerde refah seviyesini düşürücü etki yapacaktır.

Tarifenin alternatifi olarak görülen kota, uluslararası ticarete ithaline izin verilecek mal miktarının hükümet tarafından miktar veya değer olarak sınırlandırılmasıdır. Kota uygulamasında, tarifeden farklı olarak devlet kotayı satmadıkça bir gelir elde etmez. Kota uygulaması sonucu ortaya çıkan kıtlık rantı, genellikle ithalatçılar ve ihracatçılar tarafından paylaşılır.

Kota ve tarife yoluyla dış ticaretin engellenmesine veya pahalılaşmasına yönelik politikalar yerine, ithalata rakip yerli üreticilere sübvansiyon verilmek suretiyle yerli üreticilerin korunması da başka bir koruma önlemidir. Sübvansiyonlar, yerli üretimin sosyal faydası da dikkate alınarak, özellikle ithalata rakip yeni kurulan ve belli bir üretim seviyesine ulaşması halinde yurtdışındaki rakiplerine göre maliyet avantajı elde edebilecek endüstrilere geçici olarak uygulanması durumunda toplumsal fayda sağlayabilir. Sübvansiyon uygulaması, ülkedeki fiyat ve tüketim seviyesinde bir değişikliğe yol açmadığından tarife ve kotaya göre sosyal faydası daha yüksek bir koruma önlemidir.

Kota, tarife ve sübvansiyonun yanı sıra, hükümetler dış ticarete ithal yasakları, döviz kontrolü, çoklu kur sistemi, sağlık, güvenlik, çevrenin korunmasına ilişkin standartlar, idari düzenlemeler gibi çeşitli yol-

larla müdahale etmektedirler. Dünya ticaretindeki serbestleşme ortamı nedeniyle, klasik koruma önlemi olan tarife ve kota etkisini yitirirken, görünmez engeller olarak adlandırılan uygulamalar yaygınlık kazanmıştır.

Ülkemizde de dünyadaki gelişmelere paralel olarak tarifeler etkisini kaybetmiş olmakla birlikte, ithalde alınan dolaylı vergilerin dış ticaret üzerindeki etkisi devam etmektedir. Ayrıca gümrük vergileri ile aynı etkiye sahip ek mali yükümlülükler, anti dumping vergisi ve telafi edici vergi yoluyla Türkiye'deki üreticiler yabancı devletler tarafından verilen sübvansiyon ve yabancı firmalar tarafından uygulanan dumpinglere karşı korunmaktadır.

Gümrük vergisi, ek mali yükümlülükler, anti dumping vergisi ve telafi edici verginin dışında ülkemizde, kota, gözetim ve lisans uygulaması, çeşitli ihracat destekleri, ithal yasağı, görünmez engeller olarak adlandırılan sağlık, güvenlik, doğal çevrenin korunması, tüketicinin korunması gibi nedenlere dayalı standart uygulamaları, idari düzenlemeler, gibi çok çeşitli önlemler yoluyla dış ticarete korumacılık yapılmaktadır.

SONUÇ

Dünya ticaretinin gelişimine bakıldığında, 18. yüzyıla kadar dış ticaretin son derece az, buna mukabil korumacılık eğiliminin yüksek olduğu görülmektedir. 18. yüzyıldan itibaren sanayileşme ile birlikte üretimde ve buna paralel olarak da dış ticarete artma başlamıştır. Bu dönemde, uzmanlaşmaya dayalı uluslararası serbest ticaretin, ticaret yapan ülkelerin refahını yükselteceğine dair klasik dış ticaret teorileri üretilmiştir. Bu teorik yaklaşımların da etkisiyle dünya ticareti I. Dünya Savaşına kadar önemli artış göstermiş, sonrasında ortaya çıkan savaş ve ekonomik durgun-

lukla korumacılık eğilimleri tekrar artış göstermiştir. Buna benzer korumacılık eğilimleri, 1970 petrol krizi, 1997 Asya krizi, 2008 finansal krizi sonrasında da artmıştır.

Kriz dönemlerinde yaşanan yüksek enflasyon ve işsizlik ile ekonomik durgunluğa çözüm için hükümetler tarafından uygulanan tedbirler arasında ithalatı azaltıcı, ihracatı artırıcı koruma önlemleri önemli yer tutmaktadır. Ancak, diğer ülkelerin de bu şekilde karşılık vermesi ile krizler daha da derinleşmektedir. Bu nedenle, korumacılığın azaltılması, ancak belirli şartlar altında koruma önlemlerine başvurulması konusunda uluslararası toplumda uzlaşma sağlanmış, bu amaçla 1947'de GATT, sonrasında Dünya Ticaret Örgütü (WTO) kurulmuştur. GATT ve WTO anlaşmaları sonucu tarifelerde önemli düşüşler yaşanmış olmasına karşın, tarife dışı engellerin azaltılmasında bu derece başarılı olunamamıştır.

Günümüzde halen, ABD ve AB ülkeleri başta olmak üzere birçok ülke tarafından, başta tarım sektörü olmak üzere yerli üreticilerini dış rekabetten korumak amacıyla koruma önlemlerine başvurulmaktadır. Bu tür önlemlere başvurma gerekçesi olarak, ulusal savunma, iktisadi kalkınma, dumpingin önlenmesi, istihdamın artırılması, ticaret hadlerinin iyileştirilmesi, dış pazarlık gücünün artırılması, belirli meslek grubu veya sektörün korunması gibi nedenler gösterilmektedir.

Ülkemizde uygulanan dış ticaret politikalarına bakıldığında tarife olarak adlandırılabilir eşyanın ithaline bağlı çeşitli vergilerin alındığı görülmektedir. Bu şekilde alınan gümrük vergilerinin yanı sıra ülkemizde, kota, gözetim ve lisans uygulaması, çeşitli ihracat destekleri, ithal yasağı, görünmez engeller olarak adlandırılan sağlık, güvenlik, doğal çevrenin

korunması, tüketicinin korunması gibi nedenlere dayalı standart uygulamaları, idari düzenlemeler gibi çok çeşitli önlemler yoluyla dış ticarete korumacılık yapılmaktadır.

Uygulanan bu koruma önlemleri ise kaçakçılığı ve kayıt dışılığı özendirir. Bir ürünün ithalatına yüksek vergi konulması halinde bu ürünün gümrüğe beyan edilen kıymetinde sahtecilik yapıldığı veya düşük vergili başka bir ürün olarak beyan edilmesi söz konusu olabilmektedir. Benzer şekilde ithalinde bir kurumun vereceği uygunluk belgesi aranan eşya bu tür bir belgenin aranmasını gerektirmeyen başka bir ürün olarak ithal edilme çabaları görülebilmektedir. Bu ve benzer şekillerde koruma önleminin etkisiz kalmasının önlenmesi ve koruma önleminin etkinliğinin sağlanması için ülkedeki kayıt dışılığın azaltılması, gümrük ve iç piyasa denetimlerinin sağlıklı olması gereklidir. Aksi takdirde koruma önlemi nedeniyle oluşan fiyat artışı bu malın kaçakçılığını özendirir, piyasada haksız rekabete yol açacak, gelir dağılımını olumsuz etkileyecek ve önlemin etkisiz hale gelmesine neden olacaktır.

Kaynakça

ESTEVADEORDAL Antoni BRIAN, Frantz, ALAN M. Taylor, "The Rise and Fall of World Trade, 1870–1939", NBER Working Paper Series, Quarterly Journal of Economics 118 (May), 2007, pp. 359–407.

KRUGMAN Paul, "Growing World Trade: Causes and Consequences", Brooking Papers on Economic Activity, Vol.1995(1), s.327-362.

SEBASTIA Maria, "Why Has World Trade Grown Faster Than Output", Bank of England Quarterly Bulletin, Autumn 2004.

SEYİDOĞLU Halil, Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama, Güzem Yayınları, 11. Baskı, İstanbul, 1996.

STERBOVA Ludmila, "Role of International Trade Rules In The Current Economic Crisis", E-Leader Talinn, 2009.

www.portal.muhasibat.gov.tr